

מאבק ללא סיכוי

העתונים העבריים בווארשה בין שתי מלחמות העולם

נתן כהן

בדברים שנשא ע.נ. פרנק בהסתדרות "עכריה" ב־24 בדצמבר 1920, הוא הדגיש את דרכו המתונה של עתון "הצפירה" בכל הנוגע לשאלות חברתיות ופוליטיות וציין בסיפוק, כי "...העתון נפרץ כל כך ונקרא על ידי גדולים ועל ידי קטנים ביחד וכולם נהנים ומושפעים ממנו."⁷ ברם, משניגשה המערכת לסכם את הישגי השנה הראשונה, התברר כי לא היה בהם כדי לענות על הציפיות ובצאת השנה פנו העורכים לציבור הקוראים בקריאה לסייע: "אנחנו מלאנו את חובתנו בשלמות, אבל אתם הקוראים העבריים לא מלאתם אותה כלל... אם באמת ובתמים אתם רוצים בתחיית השפה... כל אחד ואחד מכם מחוייב לרכוש להצפירה חותמים עד שיגיע מספרם לעשרות אלפים."⁸ פנייה זו חזרה ונשנתה גם בימים ובשבועות הבאים תוך הבלטת מורת הרוח מהעדר ההענות המקווה. במחצית מרס 1921 הכריז המו"ל הוועד המרכזי של ההסתדרות הציונית בפולין כי מאחר ש"קראנו והמה [הקוראים החדשים] לא באו!" — יחדל העתון בקרוב מלהופיע.

זאת ועוד. ימים ספורים קודם לכן פרץ שוב סיכסוך בין העובדים להנהלה⁹ ובמקביל חל גם קרע בין תנועת השומר הצעיר ובין גרינבוים, על שזה לא איפשר לאנשיה להגיב על דברים שכתב בגנותם. באיגרת אליו הודיע נציג התנועה כי ביטאונם, "השומר הצעיר", לא יופיע עוד כתוספת ל"הצפירה".¹⁰ ביום השנה השני לפגורם בפנסק (1919) פורסם בעתון מאמר לזכר הקורבנות ובתגובה הורה הקומיסריאט של וארשה לסגור את "הצפירה" למשך שבועיים.¹¹

בכ"ו באדר ב' תרפ"א (5 באפריל 1921), שלחה מערכת העתון דו"ח פנימי ליצחק גרינבוים ובו נתונים על מצבו של העתון ותוצאות מבצע גיוס הקוראים. בדו"ח נאמר, שנכון לאותו יום היתה תפוצת העתון 3,321 גיליונות (מהם 262 חולקו חינם) וכי מאז תחילת המבצע נוספו עוד כאלף קוראים. כותבי הדו"ח הביעו את אכזבתם מן המבצע הכושל, בעיקר בכל הנוגע לווארשה, שבה הופצו בסך הכל 850 גיליונות וקבעו נחרצות: "רק אם יתוספו עוד 3,000, או לכל הפחות 2,500 חותמים נוכל להכריז ב'הצפירה' שקיומה מובטח."¹²

העתונות משחיתה את השפה העברית

העתון המשיך להופיע אך תיפקוד המערכת הלך ונעשה לקוי יותר

שנתיים לאחר שהחל "הצפירה" להופיע כשבועון (בין 1917 ל-1919) ומספר חודשים לאחר שהפך, ביוזמתו של העורך ד"ר יצחק גרינבוים לכלי המבע העיקרי של ההסתדרות הציונית, החליטה המערכת שהגיע הזמן לשוב למתכונת היומית הישנה, למען הציבור הרחב שוחר הלשון העברית. לדברי העורכים החדשים ש. רחנפלד וע.נ. פרנק בא העתון "...למלא את החסרון הגדול, חסרון עתון עברי יומי במטרופולין של פולין, היא הממלכה אשר מספרם של היהודים היושבים בה רב ממספרם של היהודים יושבי כל שאר אירופה."¹ עתה עמדה בפני העורכים המשימה לקיים את העתון הציוני העברי היחיד בפולין ובמקביל לספק לקהל הקוראים חדשות ומידע בכל הנוגע לחיי היום יום. הציבור קיבל את העתון בשמחה ומיד הגיעה תפוצתו לכ-7,000 עותקים.²

לא ארכו הימים ואת מערכת העתון פקדו עימותים ומאבקים פנימיים בהם נטלו חלק י. גרינבוים, ששב לתפקידו כעורך ראשי, חברי ההנהלה החדשים והעובדים.³ כבר בראשית 1920 פתחו עובדי המערכת והמנהלה בשביתה, בגין אי תשלום שכר ובתגובה איים גרינבוים שינתק את קשריו עם העתון. אחד מחברי המערכת, א.ל. יאקובוביץ', שהואשם על ידי גרינבוים באחריות לשביתה, הבהיר למעסיקו באופן ישיר וגלוי עד כמה בלתי אפשריים הם תנאי העסקתם של העובדים וכמחאה ביקש להתפטר מכל תפקידיו.⁴ המטרה המשותפת לקיים את העתון מנעה את הידרדרות העימות ובסופו של דבר נותר יאקובוביץ' בתפקידו והעובדים זכו בתוספת למשכורתם, תוספת שחייבה את העלאת מחיר העתון, שהפכה אותו ליקר ביותר מבין העתונים היהודיים בפולין. לא חלפו חודשים רבים ואחד עשר העובדים הקבועים בעתון פנו לעורך וקבלו בפניו על שהוועד המרכזי של ההסתדרות הציונית בפולין מנצל לרעה את רצונם העז בקיום העתון, אינו עומד בהתחייבותו לערוך את מדרגות השכר מדי חודשים ועתה "משכורתנו הזעומה הניתנת לנו אינה מספיקה אפילו כדי צרכינו ההכרחיים ואין צריך לומר שאינה נותנת לנו רשות אפילו לחלום על הלבשה והנעלה כמנהג בני תרבות."⁵ קצפם של עובדים אלה יצא בעיקר על כניעת ההנהלה לדרישות השכר של המדפיסים, ש"שכר הפחות שבהם שווה לשכרו של עורך 'הצפירה' ושכר השמש של בית הדפוס עולה בכ"ה אחוזים על שכרם של עוזרי המערכת."⁶ גם הפעם גבר האינטרס המשותף והסיכסוך הסתיים בפשרה.

בנסתו להתחזקות אחר הסיבות שהביאו לסגירת העתון הבין ע.ג. פרוק כי הדבר נבע משינוי אופיו המתון מהימים שלפני המלחמה ומניהולו הרשלני עד כי "די עם-הארצות וואס האָט זיך באוויין אין דער 'הצפירה' איז געווען אין לשערה" ("הבורות ועם הארצות כפי שנתגלו ב'הצפירה' היו במידה שאין לשערה").¹⁵ פרוק קרא לשוחרי השפה להסיק את המסקנות מדבריו ולכלכל טוב יותר את מעשיהם בעת שידובר באפשרות להוציא לאור יומון עברי חדש.

"להוציא החוצה את החרפה"

לאחר שלוש שנים ללא יומון עברי התל להופיע ב־1 בינואר 1925 עתון חדש בשם "היום". בגיליון הראשון האשימה המערכת, בראשות יוסף הפטמן, את ציבור הקוראים, הכותבים וחברי המוסדות היהודיים באחריות לאי קיומו של עתון עברי כפולין.

ויותר. לצד סופרים ועיתונאים מחוסרי עבודה שהתדפקו על דלתו של גרינבוים בבקשה להשתלב בעבודת העיתון, פקדו את העורך גם עובדים, בתפקידים שונים, שקבלו בפניו על חוסר הארגון וקלות הראש המופננים במלאכת הכנת העיתון לדפוס. כך, למשל, לאחר שקרא מ.ב. לזבניק הגהות לסיפור שמסר לעיתון, מיהר להתלונן בפני העורך הראשי: "קראתי את עלי ההגהה של סיפורי וחשכו עיני! בפעם הזו עשו לי שם פשוט פוגרום: עשו שם שינויים כאלה, שאם גם ישלמו לי תרפ"ט אלפים לא אסכים לקרוא שמי עליהם." 13

על רקע הכשלוך וסגירת העתון בסוף שנת 1921 קבע הלל צייטלין בדברים שנשא בפני הקונגרס הארצי של סופרים ועיתונאים יהודים, כי לידו העתונות העברית המודרנית הביאה להשחתת השפה ולכן, עתה, משתדל עתון "הצפירה" להופיע, אין עוד מקום לעתונות עברית יומית.¹⁴

HACEFIRA.

מחיר המדף 6 כרטיס

№ 273.

טען דעמאָנסטראַציע

(טערה בעטן הייבן)
 די ת.ו. סלובאקיע

דעמאָנסטראַציע טענה בלויז
 טענה 10 דער 2 בערג
 טענה 5 דער 8 טענה
 בערג טענה טענה 11 דער
 12 טענה

מחיר החתומים

במדינת הונגריה
 בערג 1533
 1800 טענה
 930
 457
 130
 בערג בער העכער העכער טענה 10 טענה

מחיר המודעות

בערג 10 טענה בערג 15 טענה
 בערג 7 טענה בערג 10 טענה
 בערג 20 טענה בערג 31 טענה
 בערג 100 טענה
 בערג 100 טענה

מחיר המודעות
 "HACEFIRA", Warszawa
 54.
 18
 639
 197-52

יום א' 17 סבת תרפ"א | 19 Grudnia 1920 | 19 דעמבער 1920

ה'תש"ח

היום יגיש כגן נשיא-המינוסטרס דאשינסקי בקשת פטור
לפני כסר לרלגציה המלנית בריגה נוטה חדשה כעין
העלמה.
הגורמים שלים שרסיה תסוק את המלם כרינה ותצא
סיבה נגד פולין בשעת המלמיסם בשלויה העלונה.
בסגרה הספיה הראשונה של אגודת-העמים מנייבה.

המאמר

שעת ההוצאה ושעת להד'ם—י. גרינבוים; מחזק אונס;
החלפת הקודם—א. לורבו; סוכת השביתה סוכה ואחריתם—אדם;

היום יתפטר ה' ראשיתנו.

[illegible]

נוסף על כך, יש להבחין בין שני סוגי פיקציה: פיקציה "מסורתית" ופיקציה "מודרנית".

1. The first part of the document is a letter from the President of the United States to the Congress, dated January 1, 1861. It is a copy of the original letter, and is signed by Abraham Lincoln.

1. The first step is to identify the problem. This involves understanding the situation and the goals that need to be achieved. It is important to gather all relevant information and to define the problem clearly.

[illegible]

עבודת ב' כח ה'ת"ר ע"ב באגודת ה'ת"ר

התכנסו בחדר את חסידיו ואלו
הקטנים וכל העולם נאחד על שם ה' המלך
העם המצוי על פני כל העולם באו
חזה המורחב

לפי אלה הקטנים הראשונים
כל שני אלה הקטנים את העשירות
בעקבות דרכו א

י"ב כ"ה 18 דצמבר (א) (א)
התכנסו על שם ה' המלך
העם המצוי על פני כל העולם באו
חזה המורחב

לפי אלה הקטנים הראשונים
כל שני אלה הקטנים את העשירות
בעקבות דרכו א

הנהגת המנהל הכללי של המבחנים

18. יומם (פ"ט) | תחת יום יום כ"ד חשוון תש"ל
המחנה של המטה הכללי | ליד תל אביב

לִבְנֵיהָ בְּאֵדוּת הָעַמִּים.

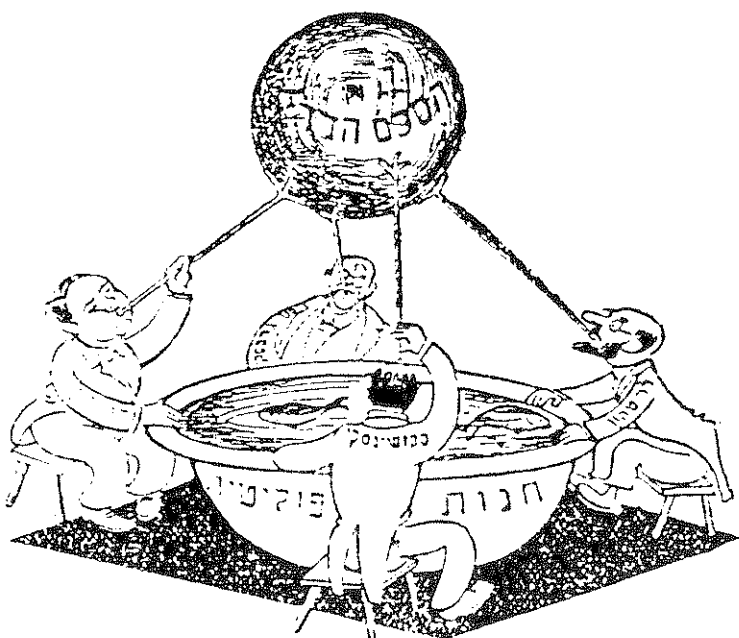
[illegible]

שנת ה'תשנ"ב

1118 א' 18 תמוז (2) ה'תש"ז
 יעקב משה' יונה בן יעקב בן
 משה משה' משה משה' משה
 יעקב משה' משה משה' משה
 יעקב משה' משה משה' משה
 יעקב משה' משה משה' משה

1950-1951

"הצפירה" באחד מגילגוליו בשנות העשרים. העתון נפתח ונסגר מספר פעמים

קריסטורה מהעתון העברי "היום" שהופיע בפולין ב-1925. הכותרת: מקח וממכר, רמז לפוליטיקה הפנימית היהודית בארץ זו

עסקי ה"בונד" המגייסים בקלות סכומי עתק לצרכיהם, בשעה שהסתדרות הציונית, על כל קשריה, אינה מסוגלת לגייס ארבעת אלפים דולר לקניית בית דפוס שיהפוך את "היום" לעתון "הכי חשוב בפולניה".²⁰

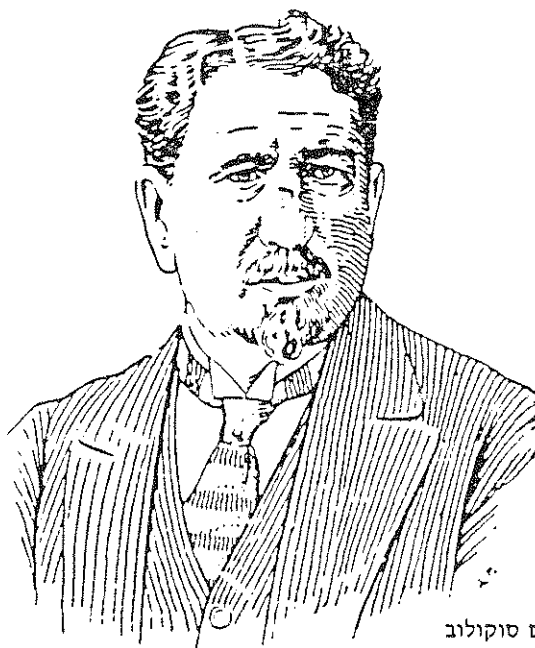
גם פנייה זו הושבה, כנראה, ריקם ומצבו של העתון הלך והידרדר. מאמצי המערכת להוציא לפחות בערכי שבת וחג גיליונות מתוקנים ובעלי תוכן ראוי לקריאה "שיכפרו במידה ידועה על הדלות הנוראה שבעתוננו בכל ימות השבוע"²¹ לא הועילו אף הם ובסוף מאי 1926 נסגר "היום".

בניסיונו לבחון את הסיבות לכשלון השני לו היה שותף, הוסיף א. זינגר (חבר המערכת) לגורם הכלכלי שהיה גם בעיניו בעל משקל רב את התעלמות מערכת העתון מן הנעשה בסביבה היהודית פנימה. כשל "חפזון נמרץ", לדבריו, ניגשו היוזמים להוציא לאור עתון עברי מבלי להביא בחשבון את העתונות המשגשגת בידיש ואף התעלמו מן העתונות היהודית בפולנית. עובדות אלה היתנו את קיומו של "היום" בקבוצת קוראים אידיאליסטים ומנעו ממנו התפתחות נורמלית פרי תחרות ויוזמה חופשית. מסיבה זו התרחקו מן העתון העברי, לדברי זינגר, "סוחרים ואנשי מעשה", שהיו מוכנים להשקיע בו ולהפכו לעסק כלכלי מצליח, כדוגמת עתונות

ד"ר יהושע טהון, חבר המערכת, הביע, מצידו, באותו גיליון את תקוותו לעבודה פוריה ובונה שתוציא את הציבור מתרדמתו המנונת. יעקב פייכמן, מן הבולטים שבמשתתפי העתון, העלה על נס את "הקבוצה הקטנה של סופרים עבריים, משארית הפליטה של כוחותינו שנשארו בגולה", שחברו יחדיו להוציא לאור ובכך "לטעת כבוד אל השפה העברית" בגולה. על מנת להצליח קרא פייכמן להכניס לעתון "לחלוחית של עתון עממי",¹⁶ שהיתה חסרה ב"הצפירה".

בימיו הראשונים נחטף העתון מן הדוכנים ותפוצתו הגיעה לכדי עשרת אלפים עד 15 אלף עותקים,¹⁷ אלא שהשמחה לא ארכה זמן רב וגם "היום" הלך בדרכי קודמו. במלאות שנה לעתון כתב בו י. טהון: "זה שנה שלמה מתקיים 'היום'. מתקיים בנס, מתקיים בקרבנותיהם הגדולים והקשים של אותה כנופיה עקשנית, שהולכת כמין מוכת ירח רק אחרי הדחיפה הפנימית, רק אחרי הצורך המורגש".¹⁸ לדבריו הופרזו הקוראים בציפיותיהם ולא השכילו להמתין לעתון עד שיתבגר ויענה על צרכיהם. ממאמרו של טהון ניתן היה להסיק כי בפולין יש אמנם צורך בעתון עברי יומי, אך היכולת, מצד הקוראים ומצד הכותבים, לקיים אותו מוגבלת ביותר. למרות כל הקשיים, קרא טהון להתגבר ולדבוק במשימה החשובה. קריאות העידוד לא הועילו ולאחר שנה וארבעה חודשים "לפרפוריה של העתונות העברית בווארשה", נאלצה המערכת, לדבריה, "...להוציא החוצה את החרפה, את כלימת השפה העברית", דהיינו העדר תמיכה וסיוע שהביא על העתון "שלשלת אחת ארוכה של מכאובים ופגעים בשביל העובדים בו ואות קלון מחפיר בשביל אותו הציבור היהודי החפץ בתחיית השפה העברית". מערכת "היום" דרשה מקוראיה להכפיל את מספר המנויים שאם לא כן "...אם ישקע עתה, יסיים 'היום' את הדף האחרון של העתונות העברית היומית בגולה, כי עתון עברי חדש לא יקום עוד".¹⁹

את הרקע לדברים הבוטים הללו ניתן למצוא בפנייה נרגשת של עורך "היום" לד"ר מקס רייזין בניו יורק, שבה שטח את מסכת התלאות שעברו הוא וחבריו "חבר המשוגעים הבודדים המחזיקים מעמד זה כשנה ורבע השנה במלחמתם יום יום נגד האדישות ונגד הבערות השולטות ברחוב היהודי". הפטמן הביע את השתאותו מאדישותם המקוממת של יהודי אמריקה המתעלמים לגמרי ממפעל לאומי שיש בו "לא רק עניין של תרבות וחינוך אלא גם עניין של סיוע ועזרה וסעד אקונומי פשוט" לכשלושים משפחות, ש"צפויים יהיו לרעב בגווע 'היום'". לדבריו, שיגורו הוא ו"ראשי העסקנים שלנו פה", קריאות דחופות למנהיגי הציונות באמריקה ובארץ ישראל לגייס סכום כסף פעוט להצלת העתון, אך ללא מענה "אף לא מלה של תחומים, אף לא הבטחה קלילה לעתיד, אף לא רמז כל שהוא לאיזו השתתפות... בכל רחבי העולם העברי אין מי שיענה לזעקת השבר שלי, לקריאת 'הצילוי' המתנפצת מליבי בלי הרף". ביותר משמץ קנאה סיפר הפטמן על

נחום סוקולוב

רב בחיפוש עבודה וזכה להתמנות למזכיר מערכת "הצפירה", לא ראה ברכה רבה בתפקיד זה ועד מהרה חשב לעזבו.²⁸ באיגרת ששיגרה במאי 1928 מערכת העתון ליצחק גרינבוים, הפעם כחבר הוועד המרכזי של "תרבות", נכתב במרירות אודות האירגון אותו ייצג אז גרינבוים ואודות אירגונים יהודיים אחרים: "הנה פנו וסרו מעלינו כל אלה שהבטיחו לנו תחילה את סיועם המוסרי והחמרי והעתון נעזב לנפשו. ידוע, שבמסכות החיים כאן אי אפשר לו לעתון עברי יומי להתקיים ולמלא את כל הוצאותיו מתוכו עצמו וזקוק הוא לסיוע מן החוץ. והנה לא רק שנשלל ממנו מה שהיה לנו ל'היום' בשעתו, כי אפילו סכום הסיוע שהבטיחה ההנהלה הציונית בלונדון לא ניתן וכל ההבטחה כלא היתה."²⁹

שאלת הצורך בעתון עברי בפולין, יחד עם שאלת הצורך בספרות עברית בכלל בארץ זו, הועלו לדיון בוועידה הארצית השלישית של "תרבות" בדצמבר 1927. בהרצאתו בפני באי הוועידה קבע י. הפטמן נחרצות שאכן ישנה חשיבות עליונה לקיום עתונות עברית יומית בפולין, ורוקא משום "שהיא נטפלת לו לאדם היהודי בימות החול שלו". העתון העברי מסמל, לדידו, את אחדות ישראל ומדגיש ביתר תוקף את הקשר שבין הקיבוצים היהודיים השונים בעולם, באמצעות הלשון העברית המשותפת לכולם. הפטמן הצביע בקנאה על היישוב העברי הדל בארץ ישראל הניזון משלושה עתונים יומיים, בשעה שבגולה אין עולה בידם של 15 מיליון יהודים להחזיק אפילו יומון עברי אחד. עתה, סיפר עורך "הצפירה", עלה שוב בירי מספר "משוגעים לדבר" בפולין להוציא לאור את העתון ועליהם מוטל כל כובד האחריות הלאומית לקיומו, שאם לא כן, "אם מחזר או מחתרטים תרפינה ידי ידיהם של חברי המעטים... תחדל 'הצפירה' להופיע!" לכן קרא הפטמן לכל חובבי שפת עבר

הידיש, שנמצאה אז בשיא פריחתה. על כל האמור עוד הוסיף זינגר את "האנרכיה הגמורה שהשתררה בענייני האדמיניסטרציה, אשר נכשלה בבני אדם שאינם מהוגנים ואח"כ ברמאים ונוכלים פשוטים, שבמעשי תרמיתם העטו קלון על העתון ודחו בזרוע את שארית קוראיו הנאמנים."²²

שבועיים לאחר מכן פורסם ב"היינט" קול קורא חתום בידי 19 אישים ידועים ובו פנייה לכל אוהבי העברית להתגייס מיד לעזרת "היום" כדי לחדש את הופעתו.²³

"הצפירה" – סיבוב נוסף וכשלון נוסף

ועד ציבורי שהוקם למטרה זו, הצליח לגייס תוך מספר חודשים סכום של 1,600 דולר ואיתו ניגשו לתיקון בית הדפוס ולהוצאה מחודשת של "הצפירה".²⁴ לניסיון חדש זה הובטחה השתתפותו הפעילה של נחום סוקולוב, שנחשבה ערובה להצלחה. העתון החדש שינה מעט את צורתו; הכותרות בעמוד השער נעשו גדולות יותר, בעמודי החדשות הוכאו ידיעות גם מעבר לגבולות העולם היהודי והציוני וכן הוקדש מקום נרחב ליצירות ספרותיות, מקוריות ומתורגמות, ולרומן בהמשכים. זמן קצר לאחר חידוש העתון הבטיחה המערכת גם תוספת מיוחדת לילדים.

בברכתו לרגל הופעת הגיליון הראשון של "הצפירה" המחודש (28 בספטמבר 1926) הצביע גרינבוים על התחרות הלא הוגנת שעל העתון העברי לנהל עם העתונות המשגשגת בידיש ובפולנית. עוד הביע גרינבוים את מורת רוחו מן ההישגים הדלים של מערכת החינוך העברית, אשר שמה את עיקר הדגש על הדיבור, ולא השכילה להוציא מקירבה קהל קוראי עברית עליהם יכול היומון העברי להשתית את קיומו. באותו גיליון פנה העורך, יוסף הפטמן, לקוראים בבקשה לשמור אמונים לעתון הישן-חדש ולפעול בכוחות משותפים להצלחתו. גם הפעם היתה לעתון הצלחה רבה בימיו הראשונים, כנראה גם בשל הבטחתם של אישים מוכרים לתרום לו מפרי עטם.

במלאות חודש לצאת העתון פירסמה המערכת מודעה מאירת עיניים בעמוד הראשון ובה נאמר: "העתון העברי הוכיח... שהנהו מתקדם ומשתפר והוא עתיד להיות עתון יפה ומשובח, אשר יחד עם נאמנותו לחיי יום יום ישקוד על הטעם ועל הנקיין ולא יהפוך במה של צווחנות ריקה וסנסציות פגולים."²⁵ ביום הופעת גיליון המאה נקט העורך בלשון פחות חגיגית והסתפק בהבעת תודה לחבורת "המשוגעים לדבר" המוסרים את נפשם למען ציבור הקוראים הצנוע והאיכותי, ש"בשקט ובצנעה הגיעו עד כה ובשקט ובצנעה ימשיכו."²⁶ העתון המשיך להתקיים עד סוף אוגוסט 1928, אך תנאי העבודה בו היו גרועים ולא היה בהם כדי להוות פיתוי, אפילו לסופרים ועיתונאים מובטלים; למערכת לא נמצאה כתובת קבועה והעובדים נאלצו לנדוד מדירה לדירה, כאשר לא תמיד נמצא בהן מקום לכולם.²⁷ הסופר יקיר ווארשאווסקי, שהשקיע זמן

ארבעת אלפים קוראים או שצריך להיות סמרטוט, או שצריך לקבל תמיכה לפחות באלף דולר לחודש.³² כדוגמה למדיניות נכונה הביא כ"ץ את קהילת ניו יורק האמידה, שלכאורה לא היתה בה כל מניעה לפרסם יומון עברי, ובכל זאת, מתוך ראייה נכונה של המציאות העדיפו העסקנים שם להסתפק בשבועון העברי "הדואר". גם בפולין עדיף היה, לדברי כ"ץ, להשקיע את המרץ ומעט הכסף בשבועון עברי איכותי ולהימנע בכך משורת כשלונות שהיוו נצחון גלוי לידישיסטים. כ"ץ ידע כי דבריו לא ינעמו לקוראיהם וכמענה חלקי סיימם באמירה: "פסימיזם מגונה הוא, אבל אופטימיזם במידה בלתי נכונה עוד גרוע ממנו."

בפולין להתגייס ולעשות למען "מעוז ומצודה לתרבות אנושית רוממה, למחשבה וליצירה נאצלה"³⁰ שתהיה קניינם המשותף של יהודי העולם כולו.

העתון לא הספיק להוציא את שנתו השנייה וגסגר. גם הפעם ביקשו המקורבים לדבר לבדוק ולנתח את הסיבות למשבר. העתונאי העברי הוותיק בן ציון כ"ץ הודה כי קיצה של העתונות העברית היומית באירופה בא כבר בעצם ימי מלחמת העולם הראשונה וכי "הצפירה" החל לגסס כבר ברגע היוולדו.³¹ כ"ץ טען שיומון עברי אינו יכול להתחרות, או להוות אלטרנטיבה של ממש למגוון העתונות היומית בידיש ובפולנית; כעתון נוסף, רק מעטים ביותר יכולים להרשות לעצמם לקנותו ולכן, "עתון יומי שיש לו רק

הזדרזו לחדש את החתימה על "הצפירה" מן 1 יאנואר!

עם הגליון הזה נשלחים להאגודות, הסוכנים והחותמים טשקים של הפיסטה, כדי שיוכלו לשלוח את המגיע מהם בל תשלום נוסף בעד ההמחאה. האגודות והסוכנים נדרשים להזדרז בהשואת החובות, לפני ראשית שנת האזרחים, כדי שלא נהיה מוכרחים להפסיק לשלוח להם את העתון מראשון ליאנואר. אנו מעירים את תשומת לבם של האגודות הציוניות, הסוכנים והחותמים במדינה ובחו"ל על המחירים החדשים מיאנואר 1921:

במדינה	200 מרס לחודש	באנגליה	5 שילינגים
באוכמריה	225 כתרם	באפריקה	5
במשיכוסלובקיה	75	בא"י	4
באשכנז	50 מ' אשכנזים	באמריקה	2 דולרים
ברומיניה	60 ל"ם	ביתר הארצות	15 פרנק

האדמיניסטרציה של "הצפירה".

מודעות מעין זו התפרסמו ב"הצפירה" וב"היום" לעתים קרובות והאיצו בקוראים לחדש את החתימה - דבר שלא עלה יפה

הסופרים אשמים

ואכן התגובות לא איחרו לבוא. ראשון המגיבים היה מ. ברנהולץ, חבר מערכת "הצפירה" לשעבר שדחה את טענותיו של כ"ץ, כאילו לא נמצאו לעתון די קוראים. ההחלטה לחדש את הרצאת העתון התקבלה, לדבריו, רק על סמך ידיעה ברורה שציבור גדול של קוראים מצפה לו ואלמלא הכשלון התקציבי והפירסומי יכול היה העתון לפרוח ולשגשג. ברנהולץ הפנה אצבע מאשימה לעבר התנועה הציונית, שהניחה למערכת להתמוטט תחת נטל העבודה תוך הפגנת אדישות לקשיי קיומו של העתון, התחמקות ממתן סיוע של ממש להחזקתו וציאה ידי חובה במתן נדבות חסרות כל משמעות.³³

י. וארשביאק הדגיש בתגובתו את המאבקים הפנימיים שנאלצו העוסקים במלאכה לנהל כנגד גורמים אוהדים, כביכול, שדווקא הם ריפו את ידיהם (קרי, אנשים כדוגמת ב.צ. כ"ץ) ודחו על הסף כל אפשרות להוציא לאור עתון יומי בעברית, בתואנה שאין לו די קוראים. גם וארשביאק הצביע על העדר בסיס כלכלי איתן כגורם ראשון במעלה לכשלון, אך בד בבד ביקש גם להזהיר את הנוגעים בדבר מפני בריחתו של הדור הצעיר, כוגר בתי הספר של רשת "תרבות", מן הספרות והעתונות העברית.³⁴

מגיב אחר, חיים הורביץ, ביקש לנמק את כשלון "היום" ו"הצפירה" בגורם נוסף, שהאחרים לא נתנו עליו את דעתם כראוי, והוא סגנונם הארכאי של העתונים, שהרחיק מעליהם את בני הדור הצעיר, חברי "החלוץ" ו"השומר הצעיר": "הצעירים האלה, הדוגלים ברמה בשם השפה העברית, רצו שהעתון העברי ירחיק בריחתם וכיוון ששום 'ריח' לא היה בשני העתונים הנזכרים, הזניחו אותם לגמרי ולא התעניינו בהם."³⁵ יומון עברי מודרני, לשיטתו של הורביץ, חייב להופיע בפולין גם אם לא יימצאו לו עשרת אלפים מנויים. יומון כזה, אם יהיה ערוך בטוב טעם ויספק לקוראיו את "מזונם הרוחני" ירכוש בכך את אמונם ויבטיח את קיומו לאורך ימים.

גם ההיסטוריון ש.ל. ציטרון נדרש להיבט התוכני והצורני של העתון וטען ש"בתוקף התנאים הבלתי נורמאליים" דהיינו, כשרוב העובדים נאלצים לבצע את מלאכתם בהתנדבות "נרונה" "הצפירה" להסתאבות רוחנית וחמרית למפרע.³⁶ מציאות זו, לדידו של ציטרון, ניתנת לשינוי וחובתם של יהודי פולין לדאוג לכך.

כעבור מספר שנים קבע א. לוינסון כי לפחות חלק מן האשם בכשלונות החוזרים ונשנים של העתונות העברית היומית נופל על כתפי הסופרים העבריים. לדבריו, תמכו הסופרים בעתונות זו והאמינו בכוחה "כל זמן שינקו מלשדה, ובצוק העתים, כשנשבר כוחה, עזבוה לאנחות ופנו אליה עורף... מעלו בשליחותם והסגירו מבצר תרבותי בידי הגלות הממאירה..."³⁷ דומה שהערכה זו לוקה באנאכרוניזם, שכן כבר ערב פרוץ מלחמת העולם הראשונה עזבו את וארשה הבולטים שבסופריה וכעבור עשר שנים ומעלה נותרו

בה בעיקר סופרים מן השורה השנייה, שכנראה מלכתחילה לא היה בכוחם למשוך קהל קוראים רב.

"למצוא נתיבות אל לב הנוער"

בשנים 1929-1930 התקיימה פעילות ציבורית ענפה בפולין ובארץ ישראל בנוגע לחידוש "הצפירה", אלא שהמקורות הדנים בה דלים וחלקיים,³⁸ ומהם ניתן ללמוד רק את הנתונים הבאים: לאחר סגירת העתון הוקמה ועדה מיוחדת לטיפול בחידושו ונמצא יהודי אמיד בשם זלמן שליט, שהסכים לקבל על עצמו את כל ההוצאות הכספיות הכרוכות בדבר. בפברואר 1929 נמסר בשבועון "העולם", בשם הוועדה, כי העתון עומד לחדש בקרוב את הופעתו.³⁹ כנראה שחברי המערכת לשעבר החליטו לשלוח תזכיר משותף לשליט, בו הם "תלו את הקללה בכשלונו של העורך" ודרשו שלא לנקוט בשום צעד לחידוש העתון לפני שיימצא לו עורך אחראי ומנוסה. הוועדה הציעה את התפקיד לשמואל טשרנוביץ, שגר אז בתל אביב, אך נענתה בשלילה. שליט המשיך בחיפושיו והציע את מלאכת העריכה לאברהם לוינסון, יוסף הפטמן ואל. יאקובוביץ. לוינסון סירב להצעה בתואנה שלא ניתן לקיים את "הצפירה" מבלי להכניס שינויים בתוכן העתון ומבלי להבטיח לחברי המערכת שלא יאלצו לחפש מקורות פרנסה נוספים. כשנה מאוחר יותר, לאחר שנוסדה בווארשה "התאגדות הסופרים והעתונאים העברים בפולניה", ניסתה גם היא לתרום את חלקה והציעה לוועדה למנות כעורכים את הפטמן ויאקובוביץ. ה"התאגדות" ביקשה למנות מטעמה שני נציגים לעתון, האחד "סופר מומחה, משגיח על עניני המערכת" בהתנדבות (ד"ר ש. ויינברג מברלין) והשני "סותר מומחה, מפקח על עניני ההנהלה" (מ. פלדשטיין). לטענת ה"התאגדות" סירבו ההנהלה והמערכת לקבל את המינויים הנ"ל "באמתלא שאינם זקוקים לאפוסטרופסים".⁴⁰ בתגובה משכה ה"התאגדות" את ידיה מכל העניין אם כי, לטענתה, המשיך ה"ו"ר, צ.ז. ויינברג, לתרום לעתון, בעילום שם וללא תמורה ונמנעה מלהערים מכשולים בדרכה. בשל מערכת היחסים העכורה בין שני העורכים התעכבה הופעת העתון מספטמבר 1930 עד מרס 1931 וגם אז המצב רק התמיר, עד שבסופו של דבר הודח יאקובוביץ' ובתפקיד העורך נותר הפטמן בלבד.

בארץ ישראל היו הרגשות מעורבים בנוגע לשמועות שנפוצו מדי פעם בדבר חידוש "הצפירה". באחד ממאמרי המערכת ב"מאזניים" קרא י.ק. ל. (יצחק למדן, כנראה) לנוגעים בדבר בווארשה שלא לדאוג רק להכנסות העתון כי אם גם לתוכנו. הכותב הזהיר מפני ניסיון לחקות את עתונות היידיש ההמונית והסביר כי באמצעות העתון חייבת התנועה הציונית ללחום את מלחמתה של השפה והספרות העברית, למצוא נתיבות אל לב הנוער, "להאיר דרכו, מחשבתו... ולכוונו לקראת אפיק המוצא האחד והיחיד שלנו".⁴¹

בערב חג השבועות תרצ"א (21 במרס 1931) ראה אור לראשונה המוסף המנוקד והמאויר לילדים. המערכת ידעה לספר על ההתרגשות הרבה והביקוש הגדול שעורר "הצפייה לילדים" ברחוב היהודי ועל התוכנית להפכו למוסף שבועי קבוע, אלא שזה מעולם לא נראה שוב.

אולם "הצפירה" לא נכון עתיד מבטיח. לאחר פחות מחודשיים וחצי נסגר העתון. ב־12 באוגוסט 1931 חדל "הצפירה" מלהופיע ומאז לא נתחדש עוד יומון עברי בפולין או במקום אחר בעולם (להוציא ישראל).

כשכתב נחום סוקולוב את רשמי ביקורו האחרון בפולין, בקיץ 1933, הוא הקדיש מקום גם לשאלת העתונות העברית ובעיקר בהקשר ל"דאס ווארט", עתון הפועלים הציוני בידיש שהחל אז להופיע.⁴⁵ סוקולוב נדהם, לדבריו, לראות איך העתונות הסנסציונית בידיש פורצת כל גדר והורסת כל חלקה טובה והגיע למסקנה לפיה "קריאת המותם בידיש היא שגלגלה עלינו תוהו ובוהו זה שאנו שרויים בו עכשיו ועתון עברי טוב עשוי להבהיר עלינו את

האויבת הגדולה של העתון העברי היתה עתונות היידיש, עם ה"היינט" וה"מאמענט" בראש (למעלה). מי אשם בכשלון העתון העברי? שואל א.ל. יעקובביץ ועונה: כלנו אשמים...

הסירה מעלינו את החרפה
הזאת
רבותי, — כל אותם הימים שהיו
שמים כאן ללא עתון עברי, מה הרגשתם
הפסד?
אני—חרפה עברה לבי וכלמה כסתה

העולם". בכוחו של עתון עברי רציני, לדידו של סוקולוב, לשמש ערכאה סמכותית גבוהה, שבכוחה להקרין אחריות ולכוון באופן "חיובי" את דעת הקהל היהודית לאפיקי המחשבה בה דוגלת התנועה הלאומית.

בינתיים נרתמה קבוצת סופרים בוויילנה להוציא שם לאור שבועון חדשות עברי בשם "זרמים" אך תוך מספר חודשים הפך השבועון לירחון ושאלת קיומו הוטלה בספק. בווארשה גיבשה אז הוצאת "אלט-ניי" תוכנית להוציא לאור שבועון עברי חדש ובלתי מפלגתי וזכתה לברכת עורכי "זרמים", שהבטיחו לעורכי השבועון הווארשאי לפנות את הזירה ולהעניק להם "את כל נכסי 'זרמים' החמריים והספרותיים".⁴⁶ הביטאון החדש, "בדרך", נערך בידי אל. יאקובוביץ' והחל להופיע ב־15 בספטמבר 1932. בעמוד השער של הגיליון הראשון הכריזה המערכת, תחת הכותרת "לא נוותר", כי אין להתיימש מכשולות וכי אם תחדל העתונות העברית בפולין מלהופיע, יהיה זה קיצה של התנועה העברית כולה שם. מטרת העתון החדש על פי הצהרת המערכת היתה: "להיות זכר לעתון יומי וגם להיות עתון בשביל המשפחה העברית. עתון אי-פוליטי, פובליציסטי וספרותי, יהודי וכללי". המערכת היתה מודעת לקשיים הרבים שעומדים לפנייה והיא פנתה לקוראים וביקשה: "אל נא תבואו אלינו בדרישות מופרזות... זכרו נא כי לעת עתה אין לנו כלום ואנו מתאמצים לברוא דבר מה כמעט יש מאין... זכרו נא, אנו נמצאים 'בדרך' ותחת להטיל עלינו אשמות ולעזובנו לאנחות באמצע דרכנו, עזרו נא לנו להגיע לתחנה הקרובה ושם תמצאו או תמצאו לעצמכם את החסר לכם עכשיו". בנוסף לכך הוסיף העורך ופנה אישית לקוראים בבקשה ליטול חלק פעיל בפעילותו של העתון ולשמור על קשר מכתבים קבוע עם המערכת.⁴⁷

הקריאות לא נענו במלואן ובנובמבר 1933 נקלעה המערכת למשבר, שאילצה להקטין את מספר עמודי העתון משמונה לשישה, לצמצם את המוסף לילדים ולבקש מהקוראים לגייס לעתון מנויים נוספים. בפנייה לקוראים הסבירה המערכת מניין נובעת המצוקה אליה נקלעה: "ראשית שוויון נפש מבחיל" של הציבור הרחב היודע רק לבוא בטענות והמתעורר לעשייה של ממש רק כשמשוועים לעזרה; ושנית "צרת המפלגות. המפלגות בימינו נתחדדה עד לבחינת אי סבלנות ממדרגה הגרועה ביותר... עד כדי כך שמכיון

שבגליון פלוני נדפס מאמר של באי כח מפלגה זו, או זו... הרי כל העתון פסול למפלגה השנית ואין לו עוד שום תקנה".⁴⁸ באפריל 1936 תגנו חוגי שוחרי הלשון העברית 50 שנה לעתונות העברית היומית באירופה, אולם ב"בדרך" האוירה לא היתה חגיגית כל כך. במאמר הסוקר את תולדות העתונות העברית מראשיתה, הביע יוסף באביטש אכזבה מרה מכך שבשעה שבפולין "מופיעים עשרים וחמישה עתונים יומיים בשפה האידית ושלושה עתונים יומיים [יהודיים] בשפה הפולנית" מופיעים בעולם כולו (למעט ארץ ישראל) שלושה שבועונים עבריים בלבד ("העולם", "הדואר" ו"בדרך"). את האשם תלה באביטש באדישות הציבור ובעיקר באוזלת היד של התנועה הציונית ומערכת החינוך שלה.⁴⁹ למרות האמור המשיך השבועון להתקיים ותפוצתו הוערכה בכעשרים אלף עותקים (כתפוצתו הממוצעת של עתון יומי בידידיש).⁵⁰ כדי לשמור על קשר קבוע עם הקוראים נהגה המערכת להכריז מדי כמה חודשים על תחרויות נושאות פרסים, או על משאלים ומבצעים שבהם התבקשו הקוראים ליטול חלק. בסוף שנת 1937 הופיע הגיליון האחרון של "בדרך" ובו נסתיים בעצם פרק תולדות העתונות העברית בפולין.

תוכנית שנגנה

עוד ניסיון כושל אחד נעשה בראשית 1939 להוציא לאור "שבועון עברי ספרותי-מדעי-פובליציסטי", בשם "הצפירה השבועית". מאחורי התוכנית עמד ועד ציבורי בראשות הפרופ' משה שור ועבודת העריכה אמורה היתה להיעשות בידי בר פומרנץ וד"ר יא. אוסטרזר. בעיות תקציביות מנעו את מימוש התוכנית והיא נגנזה.⁵¹

1. הצפירה, 30 בדצמבר 1919.
2. א. זינגר, "היש אפשרות לקיים עתונות עברית יומית בפולניה?", העולם, ל' (1926), עמ' 558.
3. עוד על היחסים המתוחים שבין עובדי העתון, ראה: של. ציטרן, "רשימות לתולדות העתונות העברית: 'הצפירה'", העולם, ל"ג (1930), עמ' 658.
4. אוסף גרינבוים, הארכיון הציוני המרכזי, ירושלים (להלן: אצ"מ), A127/38, איגרת מיום י"ז בשבט ה'ר"ף. להלן: אוסף גרינבוים, אצ"מ.
5. זינגר (הערה 2 לעיל).
6. אוסף גרינבוים, אצ"מ, איגרת מיום ט"ז בחשוון תרפ"א.
7. הצפירה, 17 בינואר 1921.
8. שם, 23 בדצמבר 1920.
9. אוסף גרינבוים, אצ"מ, איגרת מיום 17 בפברואר 1921.
10. שם, איגרת מיום י"ג באדר א' תרפ"א.
11. ראה ידיעה ב"קרני הצפירה" מיום 14 באפריל 1921, וכן אצל M. Pietrzak, *Regalmentacja Wolności Prasy w Polsce (1919-1939)*, Warszawa 1963, p. 356.

החלוצים מגרודנה והעובדים על הכביש טבריה האחים אריה, דוד ואפרים פים

דורשים בשלום הוריהם דוד מרדכי פים ושולחים להם עיי האנגלא-פליטניה בנק ע"ש ההסדרות הציונית בגרודנה עשר ליטות אנגליות. כתבתם: טבריה, פלשתינה כביש טבריה, צמח בשביל אריה.

ה"צפירה" כשירות דואר בין ארץ-ישראל לפולין בתחילת שנות ה-20 – ד"ש מסוללי כביש טבריה – צמח

- עתון 'הצפירה' ("הצפירה"), היינט, 5 באוקטובר 1928. גם לוינסון בספרו גרס כי הגורם הראשון לכשלון היה "הסידור המשקי הלקוי... וחוסר אתריות ציבורית". (עמ' 226).
34. ראה הערה 27 לעיל.
35. ראה הערה 24 לעיל.
36. ש.ל. ציטרק, "בירור דברים", העולם, מ"ח (1928), עמ' 913.
37. לוינסון, עמ' 225.
38. עיקר הפרטים שלהלן נמצאים במאמרו של ב.צ. כ"ץ, "על העתונות העברית בגולה", העולם, ר' (1931), עמ' 117-118; בדר"ח "התאגדות הסופרים והעתונאים העבריים בפולניה" לעמיתיהם בארץ ישראל מיום 7 בספטמבר 1931, ארכיון גזנים, 86744/1; בפרק הדן ב"עתונות העברית היומית", בספרו של לוינסון ובידיעות שהופיעו ב"מאזניים" בשנים 1930-1931.
39. העולם, ח' (1929), עמ' 136.
40. מתוך דר"ח "התאגדות" (הערה 38 לעיל).
41. מאזניים, י"ט (תר"ץ), עמוד ראשון וראה גם דברים דומים שנכתבו שם בגיליון ל"ט (תרצ"א), עמ' 14-15.
42. שם, ל"ו (תרצ"א), עמ' 1.
43. הצפירה, 29 במאי 1931. לאחר סגירת העתון חזר פ. לחובר (מאזניים, ט"ז [תרצ"א]) על הטענות הנ"ל, חשף את צביעותם של "אנשי פוליטיקה פרופסיונליים... שבפתיחה לישיבות הקהלה ובמומנטים הגיגיים הם מוסרים את נפשם לדבר עברית... ואינם נוקפים אצבע לטובת עתון עברי או ספר עברי", ונקב בשמות תנועות הנער המהוות קהל יעד טבעי לבמה העברית ולא עושות דבר בעניין.
44. הצפירה, 15 ביולי 1931.
45. נחום סוקולוב, "מסע בפולניה בשנת תרצ"ד, ספר סוקולוב, ירושלים תש"ג, עמ' 213-217.
46. זרמים, 19 (1932), עמוד השער.
47. בדרך, 1, 15 בספטמבר 1932.
48. שם, 43 (1933).
49. שם, 18 (1936).
50. שם, 32 (1934).
51. איגרת מב. פומרנץ בפולין לי. למדן בארץ ישראל, מ"ח בינואר 1939, ארכיון גזנים, 52068/1.

- באותם שבועיים הופיע "הצפירה" בכותרות משתנות כגון: "קרני הצפירה", "הוד הצפירה", "זהר הצפירה", "נגה הצפירה" ועוד.
12. אוסף גרינברגים, אצ"מ, תיק 38.
13. שם, וראה באותו עניין גם את איגרותיהם של יצחק קצנלסון מיום 24 בפברואר 1919, עוד מימי היות "הצפירה" שבועון, אפרים זינגר (עורך הלילה) וד. קלעי (המגיה), שם, איגרות ללא תאריכים.
14. היינט, מאמענט, 1 בינואר 1922.
15. ע.ג. פרנק, "וועגן דעם קיום פון א העברעישער צייטונג אין ווארשע" (בעניין קיום עתון יהודי בווארשה), מאמענט, 1 בפברואר 1924.
16. י. פייכמן, "העתון העברי", היום, 9 בינואר 1925.
17. להערכתו של י. טהון (הערה 18) נע מספר העותקים בין עשרת אלפים ל-12 אלף, ואילו א. זינגר (הערה 2 לעיל) נקב במספר הגבוה יותר.
18. י. טהון, "צורך ויכולת", היום, 1 בינואר 1926.
19. פנייה זו, "אל הקורא העברי", הופיעה בעתון בין ה-26 למאי 1926.
20. יוסף הפטמן לד"ר מקס רייזין, ארכיון גזנים, 2343/1, איגרת מיום 29 במרס 1926.
21. אוסף גרינברגים, אצ"מ, תיק 42, איגרת מיום ד' בסיון תרפ"ו.
22. א. זינגר (ראה הערה 2 לעיל).
23. היינט, 11 ביוני 1926.
24. ת. אב. הורביץ, "לשאלת קיומו של יומן עברי בגולה", העולם, מ"ט (1928), עמ' 934 וראה גם אצל א. לוינסון, "התנועה העברית בגולה", וארשה תרצ"ה, עמ' 225 להלן: לוינסון.
25. הצפירה, 29 באוקטובר 1926.
26. י.ה. [יוסף הפטמן], "גיליון המאה של הצפירה המתודשת", שם, 25 בינואר 1927.
27. י. וארשביאק, "על העתונות העברית בפולניה", העולם, מ"ב (1928), עמ' 805.
28. אוסף אופאטושו, ארכיון י"ו"א, איגרת מיום 9 במרס 1927.
29. אוסף גרינברגים, אצ"מ, A127/44, איגרת מיום כ"ח באייר תרפ"ח (14 במאי 1928).
30. הצפירה, 28 בדצמבר 1927, העמוד הראשון.
31. בן ציון כ"ץ, "פאר וואס האט זיך פארמאכט די 'הצפירה'" (מדוע נסגר "הצפירה"), היינט, 5 באוקטובר 1928.
32. הנ"ל, "היש קיום ליומן עברי בגולה?", העולם, מ"ה (1928), עמ' 864.
33. מ. בערנהאלק, "פארוואס האט זיך פארמאכט די 'הצפירה'" (מדוע נסגר